

Л. О. Курій
м. Хмельницький

ЦИКЛІЧНА МІГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО І ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ КРАЇН

Постановка проблеми. Циклічна міграція є тривалою, довгостроковою та мінливою ознакою міждержавної мобільності населення у сучасному глобалізованому світі. Вона підвищує можливість отримання позитивних економічних ефектів як для самих мігрантів, так і для країн еміграції та імміграції. Водночас, циклічність та нерівномірність соціально-економічного розвитку у країнах світу спрямовує міграційні потоки та визначає

їх роль як країн переважного походження чи призначення мігрантів. В цьому контексті актуальності набуває дослідження взаємозв'язку між стадіями економічного та міграційного циклів, ефектів для країн походження і призначення, що проявляються на кожній із стадій циклу, та визначення шляхів отримання найбільших переваг від циклічної міграції для економічного і людського розвитку країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закономірностям циклічної міграції присвячені праці іноземних вчених К. Ігліцької [6], Л. Кацелі [2], К. Ньюленд [10]. У них зосереджена увага на практичному досвіді країн, які є найбільш активними учасниками тимчасових повторюваних переміщень населення та визначенні переваг від циклічної міграції для соціально-економічного розвитку країн походження і призначення мігрантів. Російська науковець І. Цапенко [7] акцентує увагу на взаємозв'язку між економічним циклом та міжнародною міграцією населення, зосереджуючись на тенденціях міграційних процесів під час фінансово-економічної кризи з 2008 року. Українська дослідниця О. Малиновська [3] розглядає повторювані міждержавні переміщення населення як циркулярну міграцію в контексті транснаціонального соціального простору.

Невирішені частини проблеми. Водночас, невирішеними завданнями залишаються дослідження залежності міграційного циклу від економічного, визначення та відокремлення поняття «циклічна міграція» та виділення можливостей державного регулювання для отримання переваг на кожному з етапів міграційного циклу.

Постановка завдання. Цілями статті є аналіз взаємозв'язку між економічним циклом та міграцією, визначення поняття «циклічна міграція», її відокремлення від суміжного поняття циркулярної міграції, дослідження позитивних ефектів від міграції для країн походження і призначення на кожному етапі міграційного циклу та виділення заходів міграційного регулювання шляхом підвищення міграційної привабливості країн для їх економічного і людського розвитку.

Основні результати дослідження. Циклічна міграція — це переміщення економічно активного населення через державні кордони проходженням стадій еміграції, пристосування, взаємозв'язку та реєміграції, що може повторюватись у часі. Циклічність характерна для міграції населення, зумовленої чинниками економічного характеру, передусім, трудової міграції. Згідно до Конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, ратифікованої Україною 21 грудня 2011 року, цикл міграції — це період часу, який уключає виїзд зі сторони постійного проживання, транзит, в'їзд до приймаючої сторони, перебування та здійснення оплачуваної трудової діяльності в приймаючій стороні, а також повернення до сторони постійного проживання [1].

Вперше до висновку, що на макрорівні міграцію можна зобразити у вигляді циклу приходять Л. Кацелі. Міграційний цикл Кацелі включає п'ять визначених стадій: стадія виїзду передбачає втрату людського потенціалу внаслідок еміграції; стадія пристосування пов'язана з наступним послабленням економічної активності та стандартів життя в країні походження, в той час як емігранти оселяються в країні призначення; стадія консолідації співпадає з піднесенням економічної активності в країні походження внаслідок зростаючого притоку грошових переказів; наступна стадія включає взаємозв'язок між транснаціональними громадами і можливе возз'єднання сімей; стадія реєміграції або імміграції передбачає притік людського потенціалу в країну походження внаслідок зворотної міграції або імміграції, зумовленої значним попитом на трудові ресурси на місцевому ринку праці [2].

На нашу думку, можна прослідкувати взаємозв'язок між базовим циклом економічних процесів і міграційним циклом Л. Кацелі (рис. 1). Під час фази спаду у країні походження відбувається відтік людського потенціалу у вигляді еміграції населення в пошуках кращих умов життя і працевлаштування. В той час як країна походження переживає стадії депресії і часткового поживлення, емігранти проходять етапи пристосування і консолідації в країні призначення, сприяючи покращенню ситуації у рідній країні надходженнями грошових переказів. Грошові перекази та інші позитивні ефекти від міграції (залучення висококваліфікованих спеціалістів, усунення диспропорцій на ринках праці, «кругообіг мізків», трансфер технологій, тощо) сприяють подовженню фаз поживлення та підйому у країнах походження і призначення. На стадії взаємозв'язку емігранти ознайомлюються з новими можливостями працевлаштування і прожиття, що виникли в умовах поживлення у країні походження, та приймають рішення щодо реєміграції, що співпадає зі стадією підйому.

Під час поживлення та підйому попит на працю і заробітна плата у країні призначення зростає, що підвищує її імміграційну привабливість. Коли країна призначення починає переживати етап спаду, відповідно, попит на працю і заробітна плата зменшуються, мігранти виїжджають назад до країни походження у випадку кращих економічних умов та можливостей працевлаштування у ній.

О. Малиновська визначає багаторазові переміщення між двома або більше державами як циркулярну міграцію. При чому, вона виступає субститутутом переселення для постійного проживання [3]. Циркулярна (кругова) міграція передбачає тимчасові переміщення населення у короткостроковому періоді (до 1 року) і такі мігранти не потребують соціально-економічної інтеграції та подальшого возз'єднання сімей.

Циклічна міграція, на нашу думку, включає переміщення, що першочергово планувались як тимчасові або постійні [4] в межах середньострокового (від 1 до 5–7 років) та довгострокового періодів (понад 5–7 років).

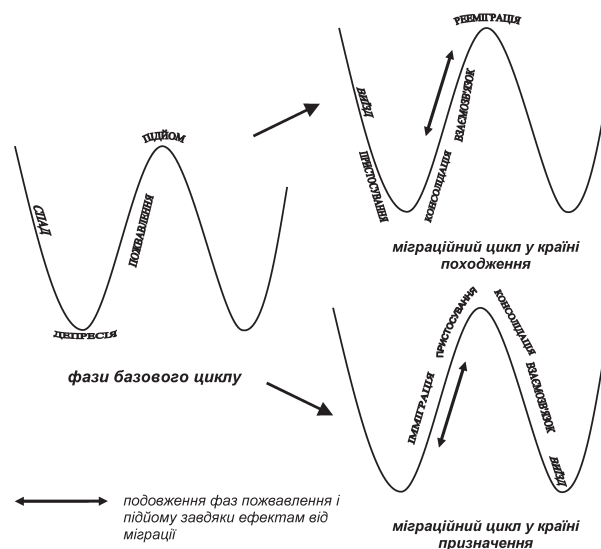

Рис. 1. Фази базового циклу економічного розвитку та міграційного циклу в країнах походження і призначення

Циклічна міграція, що залежить від економічної кон'юнктури в країнах походження і призначення, включає як легальні, так і нелегальні міграційні потоки. Циркулярна міграція може бути лише легальною — мігранти знаходяться в країнах призначення в межах законодавчо визначеного строку перебування. За визначенням Глобального форуму з міграції та розвитку та Європейської комісії, «циркулярна міграція — це легальні переміщення населення між країнами, включаючи тимчасові та більш постійні, які, у випадку їх добровільності та відповідності потребам ринку праці країн призначення і походження, можуть бути сприятливими для всіх учасників міграційного процесу» [5]. Нелегальний статус, як правило, обмежує кругову міграцію [6].

Циркулярна міграція може відбуватись в межах циклічної (рис. 2). Коли ситуація по неспівпадінню або протилежності фаз базових циклів у країнах походження і призначення триває у середньо- та довгостроковому періодах, то в межах кожного етапу міграційного циклу можлива тимчасова або кругова міграція. Як приклад можна розглядати циркулярну міграцію українських трудових мігрантів між Польщею та Україною в межах дії короткотермінових віз під час тривалих кризових явищ в українській економіці та економічного підйому у Польщі [6].

Циклічна залежність міграції від економічної кон'юнктури яскраво проявилась в умовах фінансово-економічної кризи у 2009 році в США, Іспанії та Ірландії [7]. У США чисельність прибулих тимчасових трудових мігрантів знизилась з 1,1 млн до 936 тис. осіб, чисельність нелегальних мігрантів скоротилась на 1 млн осіб. В Іспанії прийом тимчасових працівників по заявках працедавців зменшився з 200 тис. до 16 тис. осіб за 2007–2009 рр. [7].

На морських кордонах ЄС у 2009 році було затримано на 40 % менше нелегальних мігрантів ніж у попередньому році. В межах ЄС скоротився притік нових мігрантів із східноєвропейських країн, до прикладу, в Ірландії у 2009 році було зареєстровано на 60 % менше нових трудових договорів з вихідцями з цих країн порівняно з попереднім роком. Також з країни посилюється відтік реемігрантів, за рахунок чого сформувався негативне міграційне сальдо [7].

У довгостроковому періоді країна може декілька разів змінювати свій статус країни походження або призначення мігрантів в залежності від коливань економічної кон'юнктури. Такий сценарій підтверджується у Греції,

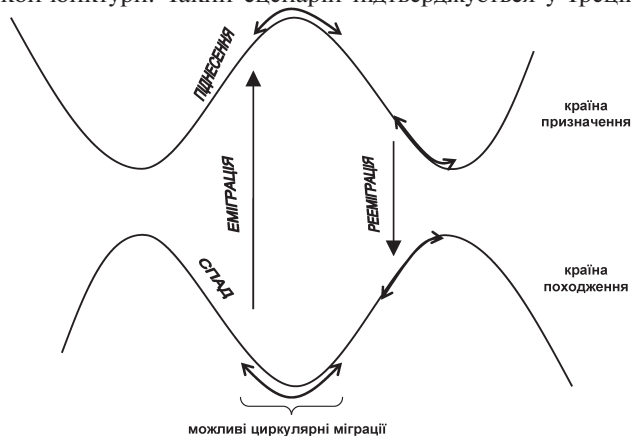

Рис. 2. Циклічна міграція в ідеальній ситуації протилежності фаз базового циклу в країнах походження і призначення

яка у другій половині ХХ ст. традиційно була однією з найбільших країн еміграції, що було зумовлено післявоєнними складними економічними умовами. Із покращенням економічної ситуації, підвищенням рівня життя та зростанням потреби ринку праці у 70-х — 80-х роках у країну спрямувався потік реемігрантів та активізувався імміграційний притік переважно із країн Східної та Південно-Східної Європи. Греція змінила свою роль з країни походження на країну призначення мігрантів. З 1990-х років по 2008 рік кількість іммігрантів у Греції збільшилась у чотири рази, що позиціонує її як країну з найвищим пропорційним зростанням імміграції у ЄС за цей період часу [8]. Економічна боргова криза в Греції з 2009 року викликала підвищення рівня безробіття до 16 % у 2011 році (до 40 % серед випускників закладів вищої та професійно-технічної освіти) і зумовила нову еміграційну хвилю з країни. Грецький ринок праці не в змозі поглинути 40 тис. працівників, що виходять на нього щороку і ці особи змушені шукати місце працевлаштування за кордоном. Як наслідок, почали відновлюватись старі еміграційні маршрути — населення північно-східної частини країни, що найбільше постраждала від кризи, намагається мігрувати до Німеччини та Скандинавських країн, де їхні попередники успішно проживали як тимчасові працівники у 50-х — 60-х роках ХХ ст. Подібними популярними напрямками еміграції, що відновились, стали країни Західної Європи, США, Канада та Австралія, які підтримують сталий економічний розвиток [9].

Етапи міграційного циклу та їх тривалість визначається ефектами від міграції в країнах походження і призначення, а також підвищенням міграційної привабливості країн (рис. 3). Міграційна привабливість визначає роль країни як країни походження або призначення.

Основними ефектами від міграції для країн призначення є економічне зростання за рахунок висококваліфікованої імміграції та усунення диспропорцій на ринках праці за рахунок праці іммігрантів у секторах, непривабливих для місцевого населення.

Країни походження отримують переваги у вигляді зростання доходів та отримання інвестиційних ресурсів за рахунок грошових переказів, «кругообігу мізків» і мереж висококваліфікованих спеціалістів, розвитку трансферу технологій та інвестування, рееміграції працівників підвищеної кваліфікації.

Створення міждержавних мереж висококваліфікованих спеціалістів сприяє розповсюдженню знань, інновацій та поглядів і стимулює розвиток у середньостроковому та довгостроковому періодах. Досвід Китаю і Індії у використанні переваг від функціонування мереж за участі національних спеціалістів та професіоналів-мігрантів у США підтверджує інтенсивний економічний розвиток цих країн внаслідок трансферу технологій, передачі вдосконалених навиків та практики у сфері праці і управління [4].

Рееміграція висококваліфікованих працівників зумовлюється підвищенням показників міграційної привабливості країни походження. До прикладу, за дослідженням Фонду Кауфмана, основними причинами рееміграції з США до Китаю стали кар'єрний розвиток та підвищення якості життя в країні походження [10]. Зростання міграційної привабливості Китаю завдяки високим темпам економічного зростання за останні роки сприяло спрямуванню в країну реемігрантів із

Рис. 3. Ефекти від міграції в країні в залежності від її ролі та стадії міграційного циклу, що визначаються міграційною привабливістю

США (71 тис. осіб у 2010 році) та Японії (66 тис. осіб), а також переселенців з Південної Кореї (121 тис. осіб) та африканських країн (близько 100 тис. осіб) [11].

Розвиток країн призначення внаслідок позитивних ефектів від міграції подовжує стадії імміграції, пристосування, консолідації та взаємозв'язку мігрантів у ній. Водночас, переваги від міграції для країни призначення сприяють економічному піднесенню, що подовжує стадії взаємозв'язку та рееміграції. До прикладу, внаслідок розвитку стійких бізнес-зв'язків з індійськими професіоналами у інформаційних технологіях (ІТ) за кордоном Індія на початку ХХІ століття пережила швидке зростання галузі ІТ. Такі тенденції посприяли рееміграції 30–40 тисяч індійських ІТ спеціалістів у 2006–2007 роках та формуванню масштабного індійського технологічного центру Бангалор, що став одним з найбільш привабливих місць для ведення бізнесу в країнах третього світу [12]. Крім того, це зумовило імміграцію в Індію близько 50 тис. західних фахівців [13].

Враховання циклічності міграційних процесів та стадій міграційного циклу є важливим етапом міграційного регулювання. При визначенні пріоритетних напрямів застосування інструментів міграційної політики необхідно враховувати, на якому етапі міграційного циклу знаходиться країна, чи є вона переважно країною походження.

Наприклад, якщо країна виступає у ролі країни призначення у процесі еміграції з країни походження до країни призначення, то пріоритетним напрямом є застосування інструментів імміграційної політики (дослідження потреби ринку праці у трудових мігрантах, політика активного залучення мігрантів, використання квот, преференційної або бальної системи селективної імміграції, тощо). На стадії пристосування і консолідації відбувається підвищення людського та економічного потенціалу країни призначення і важливим заходом міграційного регулювання стає адаптація та інтеграція мігрантів. На стадії консолідації та взаємозв'язку вигоди від міграції починає отримувати країна походження. Необхідною стає координація використання транснаціональних мереж мігрантів та грошових переказів для стимулювання економічного і людського розвитку.

Основним заходом підвищення міграційної привабливості країни є проведення ефективних соціально-економічних реформ.

Соціально-економічні реформи в контексті отримання найбільших переваг від міграції слід спрямовувати на:

стримування масової еміграції, передусім, висококваліфікованих працівників;

заохочення імміграції та рееміграції на основі підвищення показників міграційної привабливості.

В межах даних напрямів соціально-економічні заходи включають:

подолання кризових явищ, що призводять до недовикористання людського потенціалу населення, уповільнення темпів його підвищення та можливої його деградації;

політику загального підвищення доходів і рівня життя населення, що може частково стримати міграційний відтік з країни і посприяти рееміграції;

підвищення матеріального забезпечення працівників стратегічних галузей, передусім освіти і охорони здоров'я;

створення партнерств між університетами, підприємствами і органами влади для забезпечення відповідності підготовлених спеціалістів потребам ринку праці;

цілеспрямований інноваційний та інвестиційний розвиток галузей з найбільшими можливостями використання наявного людського потенціалу;

підвищення трудового потенціалу шляхом впровадження системи безперервної освіти;

ефективне функціонування ринку праці, що стимулюється розвитком освіти, технологічним прогресом, мобільністю національних трудових ресурсів, усуненням диспропорцій між попитом і пропозицією та попередженням безробіття;

стимулювання розвитку пріоритетних регіонів з інтенсивним економічним зростанням, підприємницької активності та інноваційних процесів.

Підвищення показників міграційної привабливості завдяки реалізації соціально-економічних реформ сприяють ефективному використанню переваг циклічної міграції для економічного і людського розвитку країн.

Висновки. Трудові мігранти отримують переваги від циклічної міграції, користуючись вільним вибором реалізації свого людського потенціалу у тій країні, де існує попит на їх працю та забезпечується гідний рівень життя. Доступ мігрантів до ринків праці країн світу сприяє оптимальному використанню їх навиків і знань та забезпечує їх більшим доходом, який може використовуватись для розвитку людського потенціалу їх дітей у країнах походження. Рееміграція до країни походження створює позитивні ефекти у вигляді підвищення та накопичення людського потенціалу, залучення фінансових та інвестиційних ресурсів. Отримання переваг країнами походження і призначення від циклічної міграції можливе завдяки підвищенню міграційної привабливості шляхом ефективної реалізації відповідних соціально-економічних реформ. В цьому руслі перспективним напрямком подальших досліджень є визначення показників міграційної привабливості та впливу кожного з них на економічний та міграційний цикли.

Література

1. Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав [Електронний ресурс] / СНД, Конвенція, Міжнародний документ від 14.11.2008. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_j82.
 2. Katseli L. Effects of Migration on Sending Countries: What Do We Know / L. Katseli, R. Lucas, T. Xenogiani // Working Paper No. 250. — OECD Development Centre, Paris, 2006.
 3. Малиновська О. А. Міжнародні міграції та суспільні трансформації доби глобалізації / Малиновська О. А. // Демографія та соціальна економіка. — 2009. — № 11 (1). — С. 5–9.
 4. World Migration 2008. Managing labour mobility in the evolving global economy [Електронний ресурс] / International Organization for Migration. — Geneva, 2008. — 540 p. Режим доступу : www.iadb.org/intal/intalcdi/PE/2008/02382a11.pdf.
 5. World Migration Report 2010. The Future of Migration: Building Capacities for Change [Електронний ресурс] / International Organization for Migration. — Geneva. — 2010 — P. 53 Режим доступу : http://tuta.neru9.com/iccn.org/ge/pdf/eng/world/2011/WMR_2010_ENGLISH.pdf.
 6. Iglicka K. Circular Migration Patterns. Migration between Ukraine and Poland [Електронний ресурс] / K. Iglicka, K. Gmaj, W. Borodzicz-Smoliski / METOIKOS Project — Robert Schuman Centre for Advanced Studies. European University Institute. — Florence, 2011. — 32 p. Режим доступу : <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/19720/METOIKOScasestudyPolandUkraine.pdf?sequence=1>.
 7. Цапенко И. Экономический цикл и международная миграция населения / И. Цапенко // Мировая экономика и международные отношения. — 2011. — № 8. — С. 31–42.
 8. Migration in Greece: A Country Profile 2008 [Електронний ресурс] / ed. by Sheila Siar // International Organization for Migration. — 2008. — 60 p. Спосіб доступу : http://www.iom.hu/PDF/migration_profiles2008/Greece_Profile2008.pdf.
 9. Fotiadis A. Greece — Lost Generation Begins to Leave [Електронний ресурс] / A. Fotiadis // IPS Inter Press Service — October 2, 2011. Режим доступу : <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=105317>.
 10. Newland K. Circular Migration and Human Development [Електронний ресурс] / K. Newland // Human Development Research Paper 2009/42. — United Nations Development Programme. — October 2009. — 26 p. Режим доступу : http://www.migrationpolicy.org/pubs/newland_HDRP_2009.pdf.
 11. Їдемо далі. Після глобальної економічної кризи міграція стала іншою, але вона триває (переклад оригіналу статті з The Economist) [Електронний ресурс] // Український тиждень. — № 36 (201) від 01.09.2011. Режим доступу : <http://tyzhden.ua/World/29833>.
- Faist T. The volume and dynamics of international migration and transnational social space — Oxford University Press, New York — 2000 — 380 p.
- Stimulating Economies through Fostering Talent Mobility [Електронний ресурс] // World Economic Forum. — 2010. — 55p. Спосіб доступу: <http://www.weforum.org/pdf/ip/ps/TalentMobility.pdf>.